

En deckare mot hatet: dagen Wallander fick sitt namn

Berättelse

En hemkomst som skavde

Året var 1989. Henning Mankell hade under en längre tid bott och arbetat i Moçambique i Afrika, och nu var han åter på svensk mark. Han var sedan länge van vid att leva mellan två världar – snön i norr och sanden i söder – och hemkomster brukade inte vara något märkvärdigt. Men den här gången var känslan en annan. Något hade förändrats i hans hemland medan han varit borta, och det var inget han kunde blunda för.

Mankell märkte att tonen mot invandrare hade blivit hårdare. Rasismen, som han tyckte att Sverige gärna ville tro att man var fri från, hade vuxit sig starkare. Det fördes en upprörd debatt om flyktingar, och det förekom rena attacker mot människor enbart på grund av deras ursprung. För en man som hade ägnat stora delar av sitt liv åt att se orättvisor på nära håll i världen var det smärtsamt att finna samma mörker mitt i den egna vardagen.

Vilket vapen har en författare?

Mankell ville reagera, men han ställdes inför en fråga som många konstnärer brottas med: vad kan egentligen en enskild person göra? Han var varken politiker eller polis. Han kunde inte stifta lagar och inte gripa förövare. Det han hade var ord, berättelser och en växande läsekrets. Frågan var hur han skulle använda dem.

Lösningen kom som en närmast logisk slutledning. Rasism, resonerade han, är i grund och botten ett brott – ett brott mot människovärdet. Och den litterära form som handlar om brott är deckaren. Om han skrev en spännande kriminalroman kunde han locka en stor publik och samtidigt smyga in de svåra frågorna om rädsla, främlingskap och ett samhälle i förändring. Underhållning och allvar behövde inte vara varandras motsatser; tvärtom kunde det ena bära det andra. Men för att en deckare ska fungera krävs en utredare, en person vars ögon läsaren ser historien genom. Mankell behövde en polis.

Namnet i telefonboken

Och här uppstod ett alldeles konkret, vardagligt problem. Polisen måste ha ett namn – ett namn som lät svenskt, vanligt och trovärdigt, utan att kännas påhittat eller tillgjort. I stället för att grubbla länge gjorde Mankell något förvånansvärt jordnära: han tog fram en telefonbok och började bläddra. Sida efter sida av efternamn passerade, tills blicken till slut fastnade vid ett enda: Wallander. Det lät stadigt och alldagligt, precis som den man han ville skapa.

På så vis fick en av världslitteraturens mest kända kriminalkommissarier sitt namn ur en helt vanlig telefonkatalog. Det säger något om hur skapande ofta går till. Bakom de stora gestalterna döljer sig sällan magi, utan snarare en blandning av starka känslor, tydliga tankar och små, praktiska beslut.

En motvillig hjälte i en fridfull stad

Kurt Wallander blev medvetet motsatsen till den glänsande hjälten. Mankell gjorde honom trött, ofta ensam och tyngd av tvivel – en man som åt dåligt, sov för lite och inte alltid följde reglerna. Just därför kände läsare över hela världen igen sig i honom. Han placerades i Ystad, en stillsam stad längst ner i södra Sverige. Valet var inte slumpmässigt: när brutala brott bryter fram i en lugn och vacker miljö blir kontrasten starkare, och tanken att ondskan kan finnas var som helst känns plötsligt mer skrämmande.

Resultatet

Två år senare, 1991, kom romanen ut. Den hette “Mördare utan ansikte”. Berättelsen inleds med att ett äldre par överfalls brutalt på en avsides gård. Den enda ledtråden är att den döende hustrun viskar ordet “utlänning”. När detta ord läcker ut till allmänheten riktas folkets vrede genast mot invandrare, och Mankell visar med obehaglig skärpa hur snabbt rädsla kan slå över i hat och hur lätt oskyldiga kan pekas ut.

Boken blev en stor framgång och belönades med Glasnyckeln, priset för bästa nordiska kriminalroman. Den blev startpunkten för en hel serie om Kurt Wallander som skulle översättas till en mängd språk och säljas i miljontals exemplar runtom i världen. Allt detta – läsoplevelser för miljoner människor och samtal om främlingsfientlighet i otaliga länder – hade sin upprinnelse i ett enda ögonblick 1989: en författares ilska, en enkel men skarp tanke, och ett efternamn som råkade stå i en telefonbok.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
skava	här: skapa en obehaglig, gnagande känsla
märkvärdig	ovanlig, som man lägger märke till
ursprung	varifrån en person kommer
brottas med	kämpa med, försöka lösa något svårt
stifta lagar	besluta om lagar
en förövare	den som begår ett brott
en läsekrets	de människor som läser ens böcker
slutledning	en slutsats man kommer fram till genom att tänka
människovärde	tanken att varje människa är lika mycket värd
tillgjord	onaturlig, inte äkta
alldaglig	vanlig, helt vardaglig
tyngd av tvivel	full av osäkerhet och oroliga tankar
slumpmässig	som sker av en tillfällighet, utan plan
upprinnelse	början, det som något utgår från

Läsförståelsefrågor

1. Vad var det som gjorde hemkomsten 1989 annorlunda för Mankell?
 1. Han hade blivit berömd i Afrika
 2. Han märkte att rasismen i Sverige hade vuxit
 3. Han hade slutat skriva
2. Varför kände Mankell att han inte kunde bekämpa rasismen på vanligt sätt?
 1. Han hade inget politiskt uppdrag och var inte heller polis
 2. Han kunde inte svenska
 3. Han bodde kvar i Afrika
3. Vilken slutledning ledde fram till idén om en deckare?
 1. Att deckare alltid säljer bäst
 2. Att rasism i grunden är ett brott, och deckaren handlar om brott
 3. Att han ville bli polis på riktigt
4. Hur fick huvudpersonen sitt namn?
 1. Mankell uppkallade honom efter en släkting
 2. Mankell hittade namnet i en telefonbok
 3. En läsare föreslog namnet
5. Varför placerade Mankell Wallander i lugna Ystad?
 1. För att kontrasten mellan brott och fridfull miljö skulle bli starkare
 2. För att staden var billig att bo i
 3. För att han ogillade storstäder
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Mankell gjorde Wallander till en glänsande och självsäker hjälte.
 2. "Mördare utan ansikte" belönades med Glasnyckeln.
 3. Wallander-böckerna översattes till många språk.
 4. Mankell skrev hela romanen i Moçambique.
7. Texten säger att "underhållning och allvar inte behöver vara varandras motsatser". Förklara vad som menas, med utgångspunkt i Mankells idé.
8. Vad är det i berättelsens början (den döende kvinnans ord) som visar hur farlig rasismen kan vara?
9. Texten menar att "bakom de stora gestalterna döljer sig sällan magi". Vad vill författaren säga med det?

10. Varför tror du att läsare över hela världen kände igen sig i en trött och tvivlande polis snarare än i en perfekt hjälte?
11. Den här texten handlar om *hur* en idé och en figur blev till, inte om hela Mankells liv. Varför kan det vara intressant att veta hur ett känt verk faktiskt uppstod?

Diskussionsfrågor

- Mankell valde att bekämpa rasism med en roman i stället för med politik. Vad kan konst och berättelser åstadkomma som debatter och lagar inte kan – och var går gränsen?
- Texten visar hur ett enda ord (“utlänning”) kan vända människors vrede mot oskyldiga. Känner du igen samma mönster från nyheter eller sociala medier i dag?
- En av världens mest kända deckarfigurer fick sitt namn ur en telefonbok. Vad säger det om hur idéer och skapande fungerar?
- Wallander är trött, ensam och full av tvivel. Varför tror du att sådana ofullkomliga gestalter ofta blir mer älskade än de perfekta?
- **Skriv (sammanhängande text):** Beskriv ett samhällsproblem som du tycker är viktigt. Förklara hur en berättelse, en film eller en sång skulle kunna få fler människor att bry sig om det. Skriv minst en halv sida.